

ปอเนาะในกรุง: ชีวิตอำนาจและวิถีชีวิตของเด็กปอเนาะ

นาตาลี อัจหาญ¹, นาทาชา ลำดวน^{2*}

¹คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^{2*}คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ประสานงานหลัก; อีเมล: natachalamduan@gmail.com^{2*}

วันรับ: 5 พฤษภาคม 2568 วันแก้ไข: 19 พฤษภาคม 2568 วันตอบรับ: 31 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

เมื่อโรงเรียนปอเนาะที่เคยถูกมองว่าเป็นพื้นที่ศาสนาในชนบท ย้ายเข้ามาอยู่กลางกรุงเทพฯ ชีวิตของเด็กปอเนาะก็เปลี่ยนตามไปด้วย บทความวิชาการชิ้นนี้ศึกษาวิถีชีวิตของนักเรียนในโรงเรียนปอเนาะแห่งหนึ่งย่านห้วยขวาง ผ่านการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการเก็บข้อมูลจากสภาพแวดล้อมรอบตัว ผลการศึกษาเผยให้เห็นความซับซ้อนของการเป็น “เด็กปอเนาะในเมือง” ที่ต้องอยู่ระหว่างความศรัทธาและแรงดึงดูดจากโลกภายนอก โรงเรียนมีระบบการจัดการที่ทันสมัย แต่ยังมีอิทธิพลและบทเรียนทางศาสนาอย่างเข้มข้น ตารางชีวิตในแต่ละวันถูกออกแบบอย่างแน่นหนา ตั้งแต่การละหมาดตอนตีสี่ไปจนถึงการเรียนศาสนาในตอนเย็น ซึ่งเป็นกลไกที่หล่อหลอมพฤติกรรม ถึงแม้ไม่มีใครบังคับ เด็ก ๆ ก็ยังดำเนินชีวิตตามระเบียบเหล่านั้นได้อย่างเป็นธรรมชาติ งานชิ้นนี้แนวคิด “ชีวิตอำนาจ” ของมิเชล ฟูกูเกต์ มาใช้ในการอธิบายว่า อำนาจของโรงเรียนไม่ได้อยู่ที่คำสั่ง แต่ฝังอยู่ในวิถีชีวิตของนักเรียนอย่างแนบเนียน พร้อมกันนั้น เด็กปอเนาะในเมืองก็กำลังฟันฝ่าถึงอนาคตใหม่ ทั้งในโลกหน้าและโลกนี้ ในขณะที่ยังคงศรัทธาเดิมไว้ไม่เปลี่ยน

คำสำคัญ: ปอเนาะ, เด็กมุสลิม, ชีวิตอำนาจ, วิถีชีวิต, สังคมเมือง

Pondok in the City: Biopower and the Everyday Life of Thai Muslim Student

Natalee Arthan¹, Natacha Lamduan^{2*}

¹Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University

^{2*}Faculty of Political Science, Thammasat University

Corresponding Author; E-mail: natachalamduan@gmail.com^{2*}

Received: 5 May 2025 Revised: 19 May 2025 Accepted: 31 May 2025

Abstract

When the Pondok-a traditional Islamic boarding school once rooted in rural spaces-moves into the heart of Bangkok, the lives of its students inevitably shift. This qualitative research explores the everyday experiences of students at a Pondok school located in Huai Khwang district, using participant observation, in-depth interviews, and contextual analysis of the school's social and cultural surroundings. Findings reveal the complexity of being a "Pondok student in the city," where religious discipline intersects with urban modernity. The school offers structured routines and modern facilities while maintaining strict adherence to Islamic teachings. From pre-dawn prayers to evening religious lessons, students follow tightly scheduled daily routines that gradually shape their behavior-so much so that these routines persist even when no one is watching. This study draws on Michel Foucault's concept of biopower to explain how the school's authority is not enforced through overt control, but rather embedded within the students' everyday habits and internalized discipline. At the same time, many Pondok students in the city are beginning to envision new futures for themselves-not only in the hereafter, but also in the modern world-while holding firmly to their faith.

Keywords: Pondok, Thai Muslim Students, Biopower, Everyday Life, Urban Islam

บทนำ

ในปัจจุบัน โลกของเรานับว่าเป็นโลกแห่งความหลากหลาย ผู้คนมีสิทธิและเสรีภาพในการดำเนินชีวิตของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ชีวิต การปฏิบัติตน หรือการเลือกคิดและยึดถือสิ่งที่ตนเองเชื่อมั่น แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงเป็นเรื่องสำคัญในชีวิตของผู้คนจำนวนมากคือ “ศาสนา” สังคมในยุคปัจจุบันเต็มไปด้วยศาสนาหลากหลาย สะท้อนความหลากหลายของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในโลกใบนี้ ผู้เขียนขอหยิบยกศาสนาหนึ่งที่ถือเป็นศาสนาสำคัญของโลกมาพูดถึง นั่นคือ ศาสนาอิสลาม อิสลามเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากกว่า 1,600 ล้านคนทั่วโลก และในประเทศไทยก็มีชาวมุสลิมกระจายอยู่ในทุกภูมิภาค โดยมีจำนวนรวมทั่วโลกประมาณ 1.5 พันล้านคน และจะเพิ่มขึ้นมากไปถึง 2.7 พันล้านคนในปี 2593 (Statistics and Data, 2023) ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตอนใต้ของประเทศ เช่น บริเวณคาบสมุทรมลายู ศาสนาอิสลามมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น แตกต่างจากศาสนาอื่น โดยเฉพาะในเรื่องของหลักคำสอนที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย หรืออาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่ “ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ” ชีวิตของชาวมุสลิมถูกกำกับด้วยหลักศาสนาในทุกช่วงเวลา ทำให้การเรียนรู้เรื่องศาสนาไม่ได้เป็นเพียงการศึกษาหลักธรรม หากแต่เป็นการเรียนรู้วิถีชีวิต แนวทางการดำรงชีวิต และการหล่อหลอมความคิดของผู้ศรัทธา ทั้งในด้านการโลกและทางธรรม ด้วยเหตุนี้เอง โรงเรียนปอเนาะ จึงกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ และคุณค่าทางศาสนาให้กับเยาวชนมุสลิม โรงเรียนแห่งนี้ไม่เพียงสอนเรื่องศาสนาเท่านั้น แต่ยังปลูกฝังวิถีคิดและวิถีดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักอิสลามอย่างลึกซึ้ง

ปอเนาะไทย: รูปแบบการศึกษาศาสนาอิสลามนอกระบบ และรากวัฒนธรรมชุมชนมุสลิม

ปอเนาะ เป็นรูปแบบสถาบันการศึกษารูปแบบหนึ่งที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ตั้งแต่เรื่องหลักธรรมคำสอน การอ่านคัมภีร์อัลกุรอานและภาษาอาหรับ โดยการศึกษาไม่รับรองวุฒิการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการของไทย จากเดิมโรงเรียนปอเนาะมักกระจุกตัวอยู่ในบริเวณภาคใต้ของไทย อย่างสามจังหวัดชายแดน ซึ่งถือเป็นพื้นที่สังคมนุสลิม แต่ในปัจจุบันมีการเกิดขึ้นมากมายของโรงเรียนปอเนาะในพื้นที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดกรุงเทพมหานคร หรือ บริเวณจังหวัดปริมณฑล อย่างนนทบุรี เป็นต้น

คำว่า “ปอเนาะ” มาจากคำว่า ฟุนดูก ในภาษาอาหรับ ซึ่งมีความหมายว่า กระโจมหรือที่พักชั่วคราว ซึ่งถูกสร้างขึ้นอย่างเรียบง่าย สำหรับโรงเรียนปอเนาะมีการให้นิยามความหมายไม่ตายตัวและมีความหลากหลาย เช่น โรงเรียนปอเนาะหมายถึงโรงเรียนประจำ เป็นสถานที่เรียนรู้ศาสนาอิสลาม เป็นที่พักอาศัยไม่ว่าจะการกินหรือการนอน ถือเป็นกิจกรรมของโรงเรียนปอเนาะหรือในอีกความหมายหนึ่งในแง่ของสถานที่ที่มีการเรียนรู้ถึงแนวทางปฏิบัติของศาสนาอิสลามตามวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายมลายู โดยยึดถือตามหลักของวัฒนธรรมดั้งเดิม อย่างไรก็ตามมีการให้นิยามถึงความหมายของโรงเรียนปอเนาะอย่างเป็นทางการคือสถาบันศึกษาตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ 2547 เป็นสถาบันสังคมของชุมชนอิสลามที่เสริมสร้างการเรียนรู้ในทางศาสนาและวัฒนธรรม

ของอิสลาม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และปฏิบัติตามหลักของสันติสุขรวมถึงมีความรับผิดชอบต่อชาติและบ้านเมือง (อับบัส ยีร์น, 2559)

จากการให้ความหมายถึงโรงเรียนปอเนาะ จะเห็นได้ว่า เป็นสถานที่สำคัญในการเรียนรู้วิถีชีวิตของเยาวชนมุสลิมและมีการเกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน รวมถึงหลักสูตรที่มีความถาวรไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่มีการกำหนดไว้อย่างตายตัวในคัมภีร์อัล-กุรอาน ท่ามกลางกระแสปัจจุบันที่สังคมมีความเป็นพลวัตสูงและมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่และความเป็นพลวัตของโรงเรียนปอเนาะที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

จากกระท่อมศรัทธาสู่ปริมณฑลเมือง: พลวัตของปอเนาะในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

เมื่อเริ่มแรกการเข้ามาของปอเนาะมีต้นกำเนิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นส่วนใหญ่ มีเป้าหมายเพื่อสานต่อศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมภาษามลายูอักขระญาวิ เปิดพื้นที่ให้ผู้คนที่ต้องการแสวงหาความรู้ทางด้านศาสนาอิสลามมารวมตัวกัน ระยะแรกการสอนจะทำโดย “โต๊ะครู” และผู้เรียนในสมัยนั้นจะถูกเรียกว่า “โต๊ะปาเก” ซึ่งมาจากรากศัพท์มลายูที่หมายถึง ผู้ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทางการเงิน ความพร้อม ความรู้ (อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, นูมาน หะยีมะแซ, มูฮัมหมัด มัณญู และฮานาฟี วงษ์หลี, 2567) พื้นที่จัดการเรียนการสอนมีทั้งการใช้บ้านของโต๊ะครูเอง หรือผู้ปกครองบริจาคที่ดิน ปลูกสร้างเป็นกระท่อมหลังเล็ก ๆ เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยของเด็กนักเรียน การเข้าสู่การเป็น “เด็กปอเนาะ” สำหรับเยาวชนมุสลิมในเวลานั้นไม่จำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น ทุกสิ่งล้วนดำเนินไปด้วยพลังแห่งศรัทธาและความเลื่อมใสที่ชุมชนมีต่อศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นครูผู้สอนที่อุทิศตนโดยไม่รับค่าตอบแทนเพื่อสืบทอดแนวทางแห่งศาสนา ชาวบ้านที่บริจาคที่ดินเพื่อสร้างที่พักอาศัยให้เด็กนักเรียน หรือการสนับสนุนอาหารและของใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งหมดนี้ล้วนเกิดขึ้นจากศรัทธา

กิจกรรมการเรียนการสอนของปอเนาะ สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ หนึ่ง การเรียนการสอนบุคคลทั่วไป คือ การเรียนวิชาใช้ชีวิตประจำวัน เช่น ฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) ซึ่งเป็นการผนวกรวมคำสอนทางศาสนา ก่อขึ้นมาสู่หลักนิติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องครอบคลุมหลากหลายแง่มุมของการดำเนินชีวิต ตั้งแต่ เรื่องทางศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการทำสัญญาธุรกรรม ดอกเบี้ย กฎหมายครอบครัว การแต่งงานหย่าร้าง การปฏิบัติตนของสตรี เป็นต้น (คอลีห์ บิน ฆอนิม, 2535/ม.ป.ป.) หรือเตาฮีด (หลักศรัทธาศาสนาอิสลาม) เป็นการศึกษาวิถีแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักของศาสนาอิสลาม เช่น บทบัญญัติ 5 ประการประกอบไปด้วย การปฏิญาณตน การละหมาด การบริจาคซะกาต ถือศีลอด การทำหัจญ์ที่บัยติลลาฮ์ (มุฮัมหมัด เนสะและ, 2546) และรูปแบบที่สอง การเรียนสอนที่เฉพาะเจาะจงให้แก่เด็กนักเรียนที่ถูกคัดเลือกเป็นพิเศษ กล่าวคือ นักเรียนที่จะได้รับการเรียนการสอนตัวตัวอย่างเข้มข้น เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญมากกว่านักเรียนทั่วไป โดยนักเรียน

กลุ่มนี้มีชื่อเรียกเฉพาะว่า เกอपालอเตาะลอะฮะฮ์ (อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, นูมาน หะยิมะแซ, มุฮัมมัดสกรี มัณญู และฮานาฟี วงษ์หลี, 2567)

เมื่อเวลาผ่านไป โรงเรียนปอเนาะบางแห่งได้รับการพัฒนาให้เป็นที่พักถาวรในพื้นที่ของมัสยิด แม้ว่าภายในยังขาดเครื่องอำนวยความสะดวกในระดับพื้นฐาน มีเพียงอุปกรณ์จำเป็น เช่น กระตะ หม้อ และไฟฉาย เด็กนักเรียนในระบบปอเนาะเหล่านี้จึงถูกฝึกให้ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและพึ่งพาตนเอง เช่น การทำอาหารกินเอง และใช้น้ำจากบ่อน้ำธรรมชาติในการอาบน้ำ โรงเรียนปอเนาะส่วนใหญ่มักตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบท (อับบัสยิรัน, 2559) และดำรงอยู่ภายใต้บริบทของชุมชนมุสลิมท้องถิ่นอย่างแนบแน่น การที่โรงเรียนปอเนาะจะสามารถทำการเรียนการสอนต่อไปได้นั้นขึ้นอยู่กับ 3 ปัจจัย (อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, นูมาน หะยิมะแซ, มุฮัมมัดสกรี มัณญู และฮานาฟี วงษ์หลี, 2567) คือ **หนึ่ง ชื่อเสียงของโต๊ะครู** หมายความว่ายิ่งครูผู้สอนมีชื่อเสียงมากเท่าไรนักเรียนจะเข้ามาเรียนมากขึ้นเท่านั้น **สอง การสนับสนุนด้านเงิน** จากทั้งผู้ปกครองหรือผู้ที่มีความใจบุญต้องการจะทำนุบำรุงศาสนา **และสาม ผู้สืบทอด** เนื่องจากการบริหารจัดการโรงเรียนปอเนาะก่อนที่ภาครัฐจะเข้ามาแทรกแซงกำกับดูแล ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับครอบครัวของโต๊ะครูเป็นหลัก หากไม่มีผู้สืบทอดโรงเรียนก็จะถูกปิดตัวลง

โรงเรียนปอเนาะจึงเป็นภาพสะท้อนของความศรัทธาในศาสนาอิสลามอย่างชัดเจน สะท้อนให้เห็นจากความพยายามของชาวมุสลิมที่ร่วมกันจัดตั้งโรงเรียนเพื่อส่งต่อคำสอนทางศาสนาที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต ถึงแม้ในช่วงแรก ๆ รัฐยังไม่ได้เข้ามาให้การสนับสนุนแต่พี่น้องชาวมุสลิมก็ได้ร่วมมือกัน เห็นได้จากความพยายามบริจาคพื้นที่ สิ่งของ เงิน จนไปถึงการเสียสละชีวิตส่วนตนมาเป็นครูผู้สอนทางศาสนาและสืบทอดโรงเรียนปอเนาะ นอกจากนี้ปอเนาะยังเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการสร้างความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกันอีกด้วย เนื่องจากปอเนาะเปรียบเสมือนพื้นที่การสื่อสารระหว่างบุคคล ทั้งผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน เครือญาติ จนไปถึงส่วนราชการที่เข้าร่วมมือกันภายใต้หลักศาสนาที่ผูกยึดการดำเนินการของชุมชน (สุเทพ โชคบุญธิยานนท์, 2552) ผ่านโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนปอเนาะได้จัดขึ้น ดังนั้นปอเนาะจึงเป็นมากกว่าแค่โรงเรียนทั่วไป แต่ยังเป็นศูนย์รวมของความศรัทธา ความสัมพันธ์ของชุมชนมุสลิมอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมไทยเริ่มเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา โรงเรียนปอเนาะก็เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน โรงเรียนปอเนาะเริ่มกระจายตัวเข้าสู่พื้นที่ใหม่ ๆ และเข้าไปอยู่ในพื้นที่เมืองมากขึ้น โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครที่มีโรงเรียนปอเนาะเกิดขึ้นหลายแห่ง

ผู้เขียนจึงขอยกรณีกิจการของโรงเรียนปอเนาะแห่งหนึ่งในย่านห้วยขวาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความแตกต่างจากภาพจำดั้งเดิมของโรงเรียนปอเนาะได้อย่างชัดเจน โรงเรียนแห่งนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นด้านวิถีชีวิตของนักเรียน ความเป็นอยู่ เทคโนโลยี โครงสร้างพื้นฐาน เนื้อหาและหลักสูตรการเรียน ตลอดจนความคาดหวังของนักเรียน ซึ่งจะกล่าวถึงในบทความต่อไป

ปอเนาะกลางกรุง ศรัทธาในมหานครและชีวิตที่เปลี่ยนไปของเยาวชนมุสลิม

ท่ามกลางกรุงเทพมหานคร มีโรงเรียนศาสนาอิสลามจำนวน 2 แห่งย่านห้วยขวาง หนึ่งในนั้นเป็นโรงเรียนปอเนาะที่เกิดขึ้นท่ามกลางสังคมเมืองอย่างชัดเจน โรงเรียนแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ติดกับมัสยิด บริเวณโรงเรียนจะประกอบไปด้วย อาคารเรียน อาคารหอพักของนักเรียนชายและนักเรียนหญิง หอพักดังกล่าวมีความทันสมัยเป็นอย่างมาก ด้วยข้าวของเครื่องใช้ภายในห้องพักที่คอยอำนวยความสะดวกสบายให้แก่ นักเรียนในหอพักจะประกอบไปด้วยเครื่องใช้ไฟฟ้าอย่างครบครัน ไม่จะเป็นแอร์ ลิฟต์ เครื่องทำน้ำอุ่น เครื่องซักผ้า หรือแม้กระทั่งการเข้าออกหอพักด้วยระบบคีย์การ์ด ภายในโรงเรียนมีพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมมากมาย เช่น สนามฟุตบอล หรือลานโล่งไว้คอยอำนวยความสะดวกในการพักผ่อนและออกกำลังกายสำหรับนักเรียน จากสภาพแวดล้อมของโรงเรียนจะเห็นได้ว่าโรงเรียนนี้มีความแตกต่างอย่างชัดเจนกับภาพจำของโรงเรียนปอเนาะดั้งเดิม ที่ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียง อีกทั้งฝึกให้ดำรงชีวิตด้วยตนเองในทุก ๆ อย่าง เช่น การทำอาหาร การซักผ้าโดยไร้เครื่องซักผ้า ซึ่งถือได้ว่าเป็นการฝึกให้นักเรียนมีความอดทน แต่สิ่งที่โรงเรียนทั้งสองมีเหมือนกัน คือ ไม่จำเป็นต้องจ่ายค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียน ค่าหอพัก ค่าน้ำค่าไฟ หรือแม้กระทั่งค่าหนังสือ แต่สิ่งที่แตกต่างกัน คือ เรื่องของอาหาร โรงเรียนในย่านห้วยขวางแห่งนี้มีการเก็บเงินสำหรับค่าอาหาร 3 มื้อต่อวัน ในแต่ละเดือนเป็นจำนวนเงิน 600 บาท โดยจะมีแม่ครัวจะคอยอำนวยความสะดวกในการทำอาหารให้ในแต่ละวัน ถือได้ว่านักเรียนในโรงเรียนปอเนาะแห่งนี้มีความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตอยู่ภายในโรงเรียนเป็นอย่างมาก ซึ่งแตกต่างจากภาพจำของโรงเรียนปอเนาะในแบบเก่าอย่างชัดเจน

ข้อสังเกตหนึ่งที่ผู้เขียนพบ คือ การดำรงอยู่ของโรงเรียนปอเนาะนั้นล้วน ขึ้นอยู่กับความเลื่อมใสศรัทธาของชาวบ้านเป็นหลัก การที่โรงเรียนแห่งนี้สามารถสร้างความสะดวกสบายและความเป็นอยู่ที่ดีให้กับเด็กนักเรียนโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยค่าเทอมของเด็กนั้น เนื่องจากโรงเรียนแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองที่เต็มไปด้วยชาวมุสลิมที่มีกำลังทรัพย์มากพอสมควรในการบริจาคเพื่อเจตนารมณ์ทางศาสนา โดยจะมีการจัดงานประจำปีของโรงเรียนขึ้นปีละครั้ง เพื่อระดมเงินทุนส่วนหนึ่งนำไปบริหารจัดการโรงเรียน ในแต่ละปีมีผู้บริจาคมากถึงสองล้านบาท ด้วยทุนตรงนี้ทำให้สามารถพัฒนาโรงเรียนให้มีความทันสมัยและอำนวยความสะดวกให้กับนักเรียนได้อย่างไม่ติดขัดแตกต่างจากโรงเรียนปอเนาะในพื้นที่ชนบทมีวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและพอเพียง รวมถึงทุนในการบริจาคที่มีไม่มากเท่ากับโรงเรียนในเมือง ทำให้ไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเทียบเท่า แต่ด้วยเหตุนี้จึงถือเป็นการสนับสนุนแนวคิดเรื่องอดทนให้กับนักเรียน สามารถเปลี่ยนความเลื่อมใสให้กลายเป็นข้อดีหนึ่งได้ แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนปอเนาะนั้นเป็นสถานที่ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นผู้เรียน ผู้สอน หรือ ชาวบ้านในชุมชน

เมื่อความหวังเคลื่อนตัว: การแสวงหอนาคตใหม่ของเด็กปอเนาะในโลกทุนนิยม

เมื่อพูดถึงโรงเรียนปอเนาะ สิ่งที่คุณมักนึกถึงคือสถานที่อบรมบ่มเพาะมารยาทและศีลธรรมให้กับเยาวชนมุสลิม เน้นย้ำเรื่องการเป็นมุสลิมที่ดีและการปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามอย่างถูกต้อง รวมถึงเป็นแหล่งผลิตผู้ให้ความรู้ทางศาสนา หรือที่เรียกว่า “โต๊ะครู” อย่างไรก็ตาม โรงเรียนปอเนาะโดยทั่วไปไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมด้านอาชีพในอนาคตของนักเรียน เนื่องจากหลักคำสอนและความเชื่อมั่นที่ว่า หากเป็นมุสลิมที่ดี พระเจ้าจะคุ้มครองไม่ต้องเผชิญกับความยากลำบาก ทำให้แนวทางการจัดการเรียนการสอนไม่เน้นไปที่ความรู้เชิงวิชาการซึ่งสามารถนำไปต่อยอดเป็นวิชาชีพได้ แต่เมื่อความเป็นทุนนิยมค่อย ๆ คืบคลานเข้าสู่สังคมไทย ประเด็นเรื่องการศึกษาและการประกอบอาชีพก็กลายเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนมากขึ้น จึงทำให้เป้าหมายของเด็กปอเนาะในยุคปัจจุบันไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่เรื่องศาสนาเท่านั้น

“จบปอเนาะจะทำได้ ก็ทำได้แต่เป็นครูสอนศาสนาอย่างเดียว จะทำได้ล่ะ”

(ชารีนา, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

ชารีนา (นามสมมติ) หนึ่งในเด็กปอเนาะกล่าวกับผู้เขียน เธอเล่าว่าเลือกมาเรียนที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ เพราะไม่แน่ใจว่าตนเองชอบเรียนอะไร และได้รับคำแนะนำจากครอบครัวให้ลองศึกษาทางสายศาสนาดู อย่างไรก็ตาม เธอไม่ได้เรียนเฉพาะที่โรงเรียนปอเนาะเท่านั้น แต่ยังลงทะเบียนเรียนการศึกษานอกระบบ (กศน.) ทุกวันอาทิตย์ โดยมีเป้าหมายเพื่อสอบเทียบวุฒิมัธยมศึกษาตอนปลาย และสมัครเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงในอนาคต เธอเล่าว่า มีเด็กปอเนาะจำนวนไม่น้อยในโรงเรียนที่เรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยรามคำแหง เพราะไม่จำเป็นต้องเข้าเรียนตลอดเวลา เพียงแค่เข้าสอบก็สามารถสำเร็จการศึกษาได้

เช่นเดียวกับมุฮัมหมัด (นามสมมติ) ที่เรียนในโรงเรียนปอเนาะควบคู่กับการเรียน กศน. เขาเล่าว่า เขาเลือกที่จะเรียนโรงเรียนปอเนาะนั้นเป็นจุดประสงค์ของตัวเอง เขาเติบโตมาในครอบครัวที่พ่อทำธุรกิจเกี่ยวกับการพาชาวไทยไปประกอบพิธีทางศาสนาที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย ทำให้เขาคุ่นชินกับศาสนาอิสลามมาตั้งแต่เด็ก ไม่ว่าจะทำอะไรเรื่องของศาสนาก็สำคัญกับครอบครัวของเขาเป็นอันดับแรก อย่างไรก็ตาม การเข้าเรียนที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ก็ถือเป็นหนึ่งความหวังของครอบครัวที่คาดหวังให้เขาได้เรียนรู้เรื่องศาสนาและภาษาอาหรับ เพื่อมาช่วยงานธุรกิจพ่อของเขาในอนาคต มุฮัมหมัดจึงเลือกที่จะเรียนปอเนาะควบคู่ไปกับการเรียน กศน. เขาเล่าว่าที่เลือกเรียน ก.ศ.น. ด้วยนั้นเป็นเพราะความกดดันจากแม่ของเขา เพื่อที่จะได้มีวุฒิการศึกษาในระดับ

ที่สูงขึ้น เป้าหมายสูงสุดของเขาคือการสอบทุนเพื่อเรียนต่อต่างประเทศ ซึ่งเป็นความฝันที่เขาแบ่งปันร่วมกับเพื่อนนักเรียนปอเนาะหลายคน

เรื่องราวเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ความคาดหวังของนักเรียนปอเนาะในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด พวกเขาให้ความสำคัญกับวุฒิการศึกษามากขึ้น และระบบการศึกษาที่มีความหลากหลายก็เปิดโอกาสให้พวกเขาได้เลือกเส้นทางที่เหมาะสมกับตนเองมากขึ้น กระนั้นก็ตาม ศาสนายังคงเป็นแกนกลางของชีวิต พวกเขาเลือกเรียนในโรงเรียนปอเนาะด้วยศรัทธาและความตั้งใจ ไม่ใช่เพราะขาดโอกาสทางการศึกษาอย่างที่หลายคนอาจเข้าใจ

ปอเนาะ โลภหน้า กับ ความหวัง

“ปอเนาะเรียนแล้วเอาไปใช้ในโลภหน้าได้ แต่เรียนแบบปกติเอาไปใช้แค่โลกนี้อย่างเดียว”

(ซารินา, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

ซารินา (นามสมมติ) กล่าวกับผู้เขียนเมื่อถูกถามถึงเหตุผลที่เธอเลือกเรียนในโรงเรียนปอเนาะ คำพูดของเธอสะท้อนความเชื่อสำคัญประการหนึ่งของศาสนาอิสลาม นั่นคือ เมื่อมนุษย์สิ้นชีวิตลง ทุกคนจะต้องเดินทางไปยังโลภหน้า ซึ่งเป็นที่แห่งการเข้าใกล้พระเจ้า ดังนั้น เรื่องของศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์จำเป็นต้องเรียนรู้ตั้งแต่ในโลกนี้ เพื่อใช้เป็น “ทุนทางจิตวิญญาณ” สำหรับการดำรงอยู่ในโลภหน้า

ด้วยเหตุผลนี้เอง โรงเรียนปอเนาะจึงยังคงเป็นทางเลือกสำคัญที่เด็กมุสลิมจำนวนไม่น้อยตัดสินใจเลือกเข้าเรียน ในกรณีของมุฮัมหมัด (นามสมมติ) เหตุผลหลักที่เขาเลือกเรียนที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ก็เช่นเดียวกัน เขาต้องการศึกษาศาสนาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพราะตลอดชีวิตที่ผ่านมา เขาเติบโตอยู่ในครอบครัวที่ให้ความสำคัญกับศาสนาเป็นอันดับแรก ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตประจำวันหรือการวางแผนอนาคต การเลือกเรียนในระบบปอเนาะจึงเป็นเส้นทางการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเขาโดยแท้

จากเรื่องราวทั้งสองนี้จะเห็นได้ว่า แม้เด็กปอเนาะรุ่นใหม่จะให้ความสำคัญกับวุฒิการศึกษาและเริ่มวางแผนอนาคตในโลกสมัยใหม่มากขึ้น แต่ “ศาสนา” ยังคงเป็นสิ่งที่พวกเขายึดมั่นไว้เป็นลำดับแรกเสมอ โรงเรียนปอเนาะจึงไม่ใช่เพียงที่พักหรือสถานศึกษาสำหรับผู้ที่ไม่มีทางเลือกทางการศึกษาอย่างที่เคยถูกตีกรอบไว้ในภาพจำเดิม หากแต่เป็นพื้นที่ที่พวกเขาเลือกอย่างตั้งใจ เพื่อเรียนรู้ ดำรงชีวิต และรักษาเส้นทางแห่งศรัทธาไว้ด้วยตัวเอง

อำนาจชีวิตญาณ : อำนาจที่ควบคุมเด็กปอเนาะโดยไม่รู้ตัว

เมื่อมองไปรอบ ๆ โรงเรียน ลานโล่ง ๆ เต็มไปด้วยผู้คนมากมาย แต่น่าแปลกใจที่ไม่มีขยะแม้แต่ชิ้นเดียว ทุกสิ่งทุกอย่างถูกจัดวางอย่างเป็นระเบียบ ไม่ซัดหุ้ดตา แม้แต่รองเท้าก็ถูกวางขึ้นชั้นอย่างเป็นระเบียบและสวยงาม ถึงแม้จะมีผู้คนอยู่ร่วมกันมากมาย แต่เรื่องเหล่านี้ดูเหมือนจะถูกปฏิบัติจนเป็นเรื่องปกติสำหรับพวกเขา

โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้มีความสะอาดและความเป็นระเบียบอย่างน่าทึ่ง จนทำให้ผู้เขียนอดสงสัยไม่ได้ว่า คนจำนวนมากสามารถอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบได้อย่างไร แม้จะมีกฎระเบียบกำกับอยู่ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดเสมอไป ด้วยความสงสัยนี้ ผู้เขียนจึงสอบถามนักเรียนหญิงคนหนึ่งของโรงเรียน ชื่อ “นาเดีย” (นามสมมติ) ซึ่งอยู่ที่นั่นมาเป็นเวลา 2 ปี นาเดียอธิบายว่า โรงเรียนมีการแบ่งเวรทำความสะอาดกันในแต่ละวัน หากใครคนใดคนหนึ่งไม่ทำหน้าที่ ทุกคนในกลุ่มจะต้องรับโทษร่วมกัน นี่จึงเป็นแรงผลักดันที่ทำให้พื้นที่ในโรงเรียน รวมถึงบริเวณมัสยิด สะอาดอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ยังมีกฎระเบียบที่เข้มงวดเกี่ยวกับเรื่องเล็กน้อย เช่น การวางรองเท้า ทุกคู่ต้องถูกจัดวางขึ้นชั้นอย่างเป็นระเบียบ หากวางผิดที่จะถูก “ยึด” พื้นที่ นาเดียเล่าว่า ครั้งหนึ่งเธอเคยถูกยึดรองเท้าเพียงเพราะลืมวางไว้บนชั้น แต่แทนที่จะรู้สึกไม่พอใจ เธอกลับเห็นด้วยกับการลงโทษนั้น

“ถ้าใครไม่วางที่ชั้นก็ถูกยึดหมด มันเป็นกฎโรงเรียน ดีเหมือนกันเราจะได้อุดหนุนสียพอกกลับไปบ้านเราก็วางเป็นระเบียบ ยิ่งเห็นรองเท้าที่ไม่ได้เรียงก็รู้สึกหงุดหงิดจนต้องเรียงให้ใหม่”

(นาเดีย, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

เรื่องเล่าของนาเดีย (นามสมมติ) สะท้อนให้เห็นว่า โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้นั้นใช้วิธีการควบคุมคนผ่านกฎระเบียบที่เน้นเรื่องของบทลงโทษอย่างหนักแน่น จนกลายเป็นอำนาจบังคับทางอ้อม ซึ่งไม่เพียงเปลี่ยนพฤติกรรมในระดับผิวเผิน แต่ยังฝังแน่นจนกลายเป็น “นิสัย” และ “ความเชื่อ” ของนักเรียนว่า สิ่งที่โรงเรียนกำหนดไว้นั้นคือสิ่งที่ถูกต้อง จนไม่เกิดคำถามหรือความลังเลใด ๆ น่าแปลกใจที่เด็กไม่ได้มีการตั้งคำถาม กล่าวโทษกับทางโรงเรียนมีเพียงแต่ความเข้าใจพร้อมทั้งเห็นเป็นข้อดีที่โรงเรียนขัดเกลาให้เป็นระเบียบจนติดเป็นนิสัยไปทำที่บ้าน แต่หากมองย้อนไปในโรงเรียนแห่งนี้อาจเกิดคำถามได้ว่าบทลงโทษนี้รุนแรงเกินไปหรือไม่ เพียงแค่วางรองเท้าผิดทำไมต้องมีการยึด แล้วนักเรียนจะใส่อะไร ต้องซื้อใหม่หรือไม่ สุดท้ายแล้วจะกลายเป็นภาระผู้ปกครองที่ต้องเสียเงินเพิ่ม และเกิดคำถามว่าบทลงโทษนี้ควรเปลี่ยนแปลงไปในทางอื่นเพราะมีอีกหลากหลายวิธีที่สามารถสอนความมีระเบียบได้เช่นเดียวกัน

อำนาจชีวะ : มิเชล ฟูโกต์

การบริหารจัดการของโรงเรียนปอเนาะแห่งนี้สามารถอธิบายผ่านแนวคิด “ชีวะอำนาจ” (Biopower) ของมิเชล ฟูโกต์ได้อย่างชัดเจน โดยทั่วไป “อำนาจ” (power) เป็นสิ่งที่ผู้คนในสังคมคุ้นเคย เพราะทุกคนล้วนดำรงอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของรัฐ สถาบัน ครอบครัว หรือศาสนา อำนาจในสังคมสมัยใหม่มักปรากฏในรูปของการควบคุมพลเมืองให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบและบรรทัดฐาน ซึ่งทำให้สังคมสามารถดำเนินไปได้อย่างมีระเบียบ

อย่างไรก็ตาม ในบริบทของรัฐสมัยใหม่ ฟูโกต์ เสนอว่า แนวทางการใช้อำนาจได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ แทนที่จะใช้อำนาจผ่านการบังคับหรือออกคำสั่งโดยตรง อำนาจกลับซึมซาบเข้าสู่ชีวิตประจำวันของผู้คน ผ่านกลไกที่มุ่งควบคุมร่างกาย ความคิด และจิตสำนึกของปัจเจก โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยศูนย์กลางอำนาจที่ชัดเจน ฟูโกต์เรียกอำนาจลักษณะนี้ว่า “ชีวะอำนาจ” ซึ่งทำงานอย่างต่อเนื่องและแนบเนียน จนส่งผลต่ออัตลักษณ์ นิสัย และพฤติกรรมของบุคคล (Foucault, 1986 อ้างใน จารุณี วงศ์ละคร, 2561)

นอกจากนี้ ชีวะอำนาจ ยังมีความเกี่ยวข้องกับการดูแลตนเอง (self-care) การสร้างตัวตนทั้งทางร่างกาย และความคิด ความต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง จนก่อให้เกิดการประกอบสร้างตัวตน (subjectivity) เชื่อมโยงกับความจริงการปฏิบัติซ้ำบางอย่าง (Jiménez & Valle Vázquez, 2015) สิ่งเหล่านี้ปรากฏชัดเจนอย่างยิ่งในสถาบันการศึกษา เนื่องจากเป็นพื้นที่ของการสั่งสอน อบรม ซึ่งไม่ได้มีแค่เรื่องภายในหนังสือเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงทักษะการใช้ชีวิตเพื่อเข้าสู่สังคม ไม่ว่าจะเป็น การเป็นผู้นำ การรู้จักฟัง มารยาทพื้นฐาน เป็นต้น จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งเมื่อนำสถาบันการศึกษาทางศาสนาอย่างโรงเรียนปอเนาะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มาวิเคราะห์ร่วมกับกรอบชีวะอำนาจภายใต้บริบทเวลาปัจจุบัน

โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ก็สะท้อนลักษณะของชีวะอำนาจเช่นกัน ผ่านการกำหนดบทบาท หน้าที่ และกฎระเบียบต่าง ๆ ให้กับนักเรียนอย่างละเอียด พร้อมทั้งปลูกฝัง “จิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม” อย่างต่อเนื่อง กระบวนการเหล่านี้ไม่ได้ควบคุมนักเรียนด้วยการจับตาเพียงอย่างเดียว แต่สร้างให้เกิดการควบคุมจากภายในผ่านความเคยชิน ความเชื่อ และความรู้สึกละอายใจที่โรงเรียนกำหนดคือตัวแบบที่ “ถูกต้อง”

กรณีของนาเดีย (นามสมมติ) เป็นตัวอย่างชัดเจนของกระบวนการนี้ เธอเห็นว่าการปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนเป็นสิ่งที่ควรทำโดยไม่มีข้อโต้แย้ง แม้ในเวลาที่เราอยู่นอกสายตาคู หรือแม้จะกลับไปอยู่ที่บ้าน

เธอก็ยังคงดำรงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับระเบียบของโรงเรียน นั่นแสดงให้เห็นว่า โรงเรียนได้ประสบความสำเร็จในการควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนผ่านกลไกชีวอำนาจอย่างแนบเนียนและยั่งยืน

ชีวิตในตาราง วินัยในศรัทธา: การควบคุมตนเองของนักเรียนปอเนาะในโลกสมัยใหม่

ไม่ใช่แค่เพียงกฎระเบียบเรื่องความสะอาด แต่โรงเรียนแห่งนี้ยังมีกฎระเบียบควบคุมนักเรียนผ่านตารางเวลาที่ชัดเจนของนักเรียนในแต่ละวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอนของวันจันทร์ถึงวันศุกร์ โดยในทุกเช้าประมาณตี 4 ครั้ง จะมีการปลุมนักเรียนทุกคนให้ทำการละหมาดในตอนเช้า หลังจากนั้นจนถึง 6 โมงเช้าจะมีการท่องจำคัมภีร์อัลกุรอานร่วมกัน แล้วเสร็จจึงแยกย้ายกันไปอาบน้ำเตรียมตัวไปโรงเรียน ในเวลาต่อมา คือ 8 โมงเช้าจะมีการเข้าแถวเพื่อเตรียมตัวเข้าเรียน จนถึงบ่าย 2 โมงครึ่งถึงจะเป็นเวลาเลิกเรียน หลังเลิกเรียนนักเรียนจะมีเวลาว่างเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เล่นฟุตบอล รวมกลุ่มพูดคุยพูดคุยกัน หรือออกจากโรงเรียนเพื่อไปซื้อของตามร้านสะดวกซื้อ ต่อมาในช่วงเวลา 6 โมงเย็นจะมีการเรียกรวมตัวเพื่อทำการละหมาดและพูดคุยกันระหว่างครูและนักเรียน จนถึงเวลา 2 ทุ่มครึ่ง จะทำการละหมาดครั้งสุดท้ายของวัน เมื่อเสร็จแล้วจึงแยกย้ายกันเข้านอน กิจกรรมประจำวันของนักเรียนที่นี่จะดำเนินไปเช่นนี้ตลอดทั้งสัปดาห์ (จันทร์ถึงศุกร์) ขณะที่วันเสาร์อาทิตย์จะเป็นวันหยุดที่บางส่วนกลับบ้านและกลับมาเรียนอีกครั้งในวันจันทร์

จากการจัดระเบียบเช่นนี้ จะเห็นได้ว่า โรงเรียนใช้กลไกของ “วินัย” เป็นเครื่องมือในการควบคุมชีวิตประจำวันของนักเรียนอย่างต่อเนื่อง การวางตารางเวลาอย่างรัดกุม ทำให้กิจกรรมทุกอย่างกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ “ถูกต้องตามแบบแผน” ซึ่งในแง่แนวคิดของฟูโกต์ นี่คือลักษณะสำคัญของ “ชีวอำนาจ” ที่สร้างจิตสำนึกให้ปัจเจกควบคุมตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องมีผู้คุมจากภายนอก (จารุณี วงศ์ละคร, 2561)

นาเดีย (นามสมมติ) เล่าว่า ตารางกิจกรรมที่เคร่งครัดทำให้นักเรียนปฏิบัติตามกฎอย่างสม่ำเสมอ แทบไม่มีใครฝ่าฝืนกฎ ยกเว้นความผิดเล็ก ๆ เช่น มาสายหรือละหมาดช้า ซึ่งเกิดขึ้นน้อยมาก โดยทั่วไปนักเรียนทุกคนละหมาดครบทั้ง 5 เวลาเป็นประจำ ผู้เขียนจึงถามนาเดียว่า ในวันที่เธอกลับบ้านช่วงวันหยุด เธอยังละหมาดครบอยู่หรือไม่ เธอตอบพร้อมหัวเราะว่า

“ก็ต้องละหมาดครบสิ แต่ก็มีบ้างบางเวลาที่ขี้เกียจ (หัวเราะ) แต่หนูก็ละหมาดชดใช้ตลอด”

(นาเดีย, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

คำตอบของนาเดียสะท้อนให้เห็นว่า วินัยที่ปลูกฝังในโรงเรียน ไม่ได้หยุดอยู่แค่ในรั้วสถานศึกษา แต่ได้ซึมลึกเข้าไปในชีวิตส่วนตัวของนักเรียน แม้จะไม่มีใครควบคุม พวกเขาก็ยังคงปฏิบัติตามระเบียบ ด้วยจิตสำนึกว่า “ควรทำ” และหากละเลย ก็ารู้สึกผิด

ไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของเวลา แต่ยังรวมถึง “การแต่งกาย” ซึ่งเป็นอีกหนึ่งกลไกสำคัญ โรงเรียนกำหนดให้นักเรียนหญิงแต่งกายอย่างมิดชิด ตามหลักศาสนาอิสลาม ได้แก่ ใส่ชุดดำยาวถึงข้อเท้า ิฮญาบยาวคลุมถึงข้อมือ และถุงเท้า นาเดียเล่าว่า แม้ในช่วงวันหยุดที่อยู่บ้าน ไม่มีใครบังคับ เธอก็ยังแต่งกายเช่นเดิม เพราะหากแต่งกายไม่มิดชิดจะรู้สึก “ไม่ชิน” และ “รู้สึกผิด” อย่างเห็นได้ชัด

“เวลาออกจากบ้าน ถ้าไม่ได้ใส่ิฮญาบหรือถุงเท้า มันรู้สึกแปลก ๆ เหมือนทำผิดอะไรบางอย่าง”

(นาเดีย, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

จากเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดว่า อำนาจที่โรงเรียนใช้ไม่ได้อยู่ในรูปของคำสั่งหรือการบังคับโดยตรง หากแต่เป็นอำนาจที่ฝังแน่นอยู่ในเรือนร่างและจิตใจของนักเรียน จนสามารถกำกับการกระทำ ความคิด และความรู้สึกได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่มีใครคอยเฝ้ามอง

นี่คือ “ชีวอำนาจ” ในความหมายของฟูโกต์ ที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ใช้ได้อย่างแนบเนียนและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของโรงเรียนในการหล่อหลอมให้นักเรียนดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามทั้งในและนอกโรงเรียน

ผู้ชาย ปอเนาะ ที่ฟิงซาวบ้าน: บทบาทของเด็กชายปอเนาะกับความสัมพันธ์ในชุมชนอิสลาม

ชีวิตของเด็กชายในโรงเรียนปอเนาะ แม้จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนเช่นเดียวกับนักเรียนทุกคน แต่บทบาทของพวกเขากลับถูกกำหนดให้แบกรับหน้าที่เฉพาะบางประการ โดยเฉพาะ “บทบาทความเป็นผู้นำ” ที่มักถูกปลูกฝังตั้งแต่วัยเยาว์

หน้าที่เหล่านี้รวมถึงการ “นำอาซาน” (เสียงเตือนบอกเวลาละหมาด) หรือ การเป็นผู้นำในการละหมาดแต่ละครั้ง หน้าที่เหล่านี้รวมถึงการ “นำอาซาน” (เสียงเรียกเวลาละหมาด) การเป็นผู้นำละหมาดในการประกอบพิธีต่าง ๆ และหน้าที่สำคัญอย่างตำแหน่ง “ประธานนักเรียน” ซึ่งโดยปกติแล้วจะสงวนไว้สำหรับนักเรียนชายมุฮัมหมัด (นามสมมติ) เล่าว่าในแต่ละปี รุ่นพี่จะเป็นผู้คัดเลือกประธานนักเรียนคนต่อไป โดยมักจะเลือกจากรุ่นน้อง

ที่สนิทหรือไว้ใจได้ เขาเองเคยถูกทาบถามให้รับตำแหน่งดังกล่าว แต่ปฏิเสธ เพราะรู้สึกว่าเป็นภาระที่หนักและอาจทำให้ไม่ได้กลับบ้านในช่วงวันหยุด

“ประธานนักเรียนต้องทำหลายอย่างมันเหนื่อย เสาร์อาทิตย์ก็ไม่ค่อยได้กลับบ้าน ไม่เป็นดีกว่า”

(มุฮัมหมัด , สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

อีกทั้งยังร่ายยาวถึงหน้าที่ของประธานนักเรียน ไม่ว่าจะเป็นการดูแลระเบียบและความเรียบร้อยของโรงเรียน การแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในโรงเรียน และที่สำคัญคือการประสานงานต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการประสานงานกับครูผู้สอน การประสานงานกับชาวบ้านที่มาขอความช่วยเหลือเด็กปอเนาะให้ไปร่วมพิธีทางศาสนาต่าง ๆ หน้าที่เหล่านี้ถือเป็นหน้าที่ของประธานนักเรียนที่ถูกกำกับไปด้วยเพศชาย และอีกหนึ่งหน้าที่ที่สำคัญของการเป็นเด็กผู้ชายในโรงเรียนปอเนาะ คือ การให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในการไปร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็น งานบุญต่าง ๆ หรือ งานศพ ชาวบ้านมักมาขอความช่วยเหลือจากเด็กปอเนาะเพื่อไปร่วมพิธีดังกล่าว

“เวลามีคนตายหรือต้องฝังศพ เขาจะมาเชิญเด็กปอเนาะให้ไปร่วมงาน มีรถมารับส่งบางครั้งก็มีเงินให้ด้วย บางอาทิตย์ที่มีคนเชิญเยอะ ๆ ก็จะได้ตั้งโต๊ะเยอะมากสุดเคยได้สองพัน แต่ไปร่วมงานอ่านหนังสือ ขอดูอา ก็ได้ตั้งแจกมาเป็นเงินเก็บอีก”

(มุฮัมหมัด, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2565)

จากเรื่องเล่านี้จะเห็นได้ว่า เด็กชายในโรงเรียนปอเนาะมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน พวกเขาเป็นที่พึ่งทางศาสนาในพิธีกรรมต่าง ๆ และทำหน้าที่นำละหมาดในมัสยิดทุกวัน ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เชื่อมโยงระหว่างโรงเรียนศาสนา และชุมชนไว้อย่างแน่นแฟ้น บทบาทของเด็กชายในปอเนาะจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในรั้วโรงเรียน หากแต่ขยายออกไปสู่พื้นที่ของชุมชน และสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง “โรงเรียนปอเนาะ” กับ “ชาวบ้าน” ในชุมชนอิสลามได้อย่างชัดเจน เรื่องราวเหล่านี้ยังชี้ให้เห็นถึงระเบียบและโครงสร้างที่เข้มแข็งภายในโรงเรียน ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในบทถัดไป

คืนวัน “ปอเนาะรวมใจ” กับพลังของชุมชนและนักเรียน

ในวันงานประจำปีของโรงเรียนปอเนาะแห่งนี้ บรรยากาศเต็มไปด้วยความคึกคักและอบอุ่น ผู้คนจากชุมชนต่างพากันแต่งกายอย่างสวยงามตามหลักศาสนาอิสลามมาร่วมงาน ภายในงานมีกิจกรรมหลากหลาย

ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขันระหว่างโรงเรียนปอเนาะ รวมถึงร้านค้าขายอาหารและสินค้าจำนวนมาก โดยรายได้ทั้งหมดจะถูกรวบรวมให้โรงเรียนและมัสยิดเพื่อใช้ในการกิจการศาสนา ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในชุมชนและผู้ปกครองของนักเรียนที่มาร่วมแรงร่วมใจกันเปิดร้านอย่างขะมักเขม้น แม้ว่าจะงานจะใหญ่และมีกิจกรรมมากมาย แต่นักเรียนทุกคนกลับปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเรียบร้อยและเป็นระบบ หน้าที่หลักในการบริหารจัดการงานอยู่ในความรับผิดชอบของประธานนักเรียน ขณะที่นักเรียนชายรับหน้าที่จัดสถานที่และเสิร์ฟอาหาร ส่วนเด็กหญิงจะช่วยเหลือพ่อค้าแม่ค้าในการขายของ และจัดเตรียมน้ำชาไว้บริการแขกผู้มาร่วมงาน

การแบ่งงานที่ชัดเจน และความร่วมมือของนักเรียนทุกคน ส่งผลให้งานดำเนินไปได้อย่างราบรื่น หากนักเรียนคนใดละเลยหน้าที่ ก็จะถูกครูหรือประธานนักเรียนตักเตือนทันที ความเป็นระเบียบเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลจากกระบวนการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องที่โรงเรียนปลูกฝังไว้ วัจนงานประจำปีจึงไม่ใช่เพียงกิจกรรมเฉลิมฉลองธรรมดา หากแต่เป็นภาพสะท้อนของความร่วมมือระหว่างนักเรียน ครู และชุมชน ที่รวมพลังกันอย่างมีเป้าหมายเดียวกัน เพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาอิสลาม เหตุการณ์ในวันนี้ทำให้ผู้เขียนเห็นได้อย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยระหว่างโรงเรียนปอเนาะและชุมชนอิสลาม รวมถึงเห็นถึงผลสำเร็จในการปลูกฝังระเบียบวินัยและจิตสำนึกผ่านกลไกของ “ชีวอำนาจ” ที่ทำงานอย่างแนบเนียนในชีวิตประจำวันของนักเรียน

สรุป

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ภาพจำเดิมของ “เด็กปอเนาะ” ก็แปรเปลี่ยนตาม จากเดิมที่โรงเรียนปอเนาะมักถูกมองว่าเป็นสถานที่ซึ่งสอนเฉพาะเรื่องศาสนา บ่มเพาะมารยาทและศีลธรรม หรือแม้กระทั่งเป็นที่พึ่งสุดท้ายของเยาวชนมุสลิมที่เข้าไม่ถึงระบบการศึกษาหลักของรัฐ หรือถูกส่งมาปรับพฤติกรรมเนื่องจากมีปัญหาด้านพฤติกรรม

แต่ปัจจุบันปอเนาะเป็นมากกว่านั้น ระบบการศึกษาเปิดกว้างและมีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้เยาวชนมุสลิมมีทางเลือกในการเรียนรู้มากขึ้นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม โรงเรียนปอเนาะยังคงเป็น “ทางเลือกสำคัญ” สำหรับเยาวชนมุสลิมจำนวนไม่น้อย ไม่ใช่เพราะพวกเขาไม่มีทางเลือก แต่เพราะพวกเขาเลือกอย่างตั้งใจที่จะศึกษาเรื่องราวของศาสนา ด้วยความศรัทธาและความยึดมั่นในหลักอิสลาม โรงเรียนปอเนาะจึงกลายเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่เต็มไปด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบที่แนบเนียน ผ่านกระบวนการกำกับควบคุมชีวิตประจำวัน ทั้งพฤติกรรม การแต่งกาย ตารางเวลา และระเบียบวินัยต่าง ๆ ซึ่งล้วนสะท้อนกลไกของ

“ชีวอำนาจ” ที่ฝังแน่นอยู่ในเรือนร่างและจิตสำนึกของนักเรียน เพื่อหล่อหลอมให้ร่างกายและพฤติกรรมของพวกเขาอยู่ภายใต้กรอบของศาสนาโดยสมัครใจ

นอกจากนี้ การดำรงอยู่ของโรงเรียนปอเนาะในบริบทเมืองยังสะท้อนความสัมพันธ์อันแนบแน่นของโครงสร้างต่าง ๆ ในสังคมขนาดเล็ก ทั้งโรงเรียน เด็กปอเนาะ ครู และชุมชนอิสลาม ที่ล้วนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีจุดมุ่งหมายหลักร่วมกัน คือ “การธำรงไว้ซึ่งศรัทธาในศาสนาอิสลาม” จึงทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อมาของผู้เขียนว่าหากเป็นเช่นนี้ เราจะทำอย่างไรให้การศึกษาในรูปแบบของปอเนาะสามารถพัฒนาไปไกลได้มากกว่าเดิม และดำรงอยู่บนโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะปอเนาะเปรียบได้กับหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของอิสลามที่จะทำหน้าที่ในการบ่มเพาะเยาวชนมุสลิมสู่สังคม ช่วยให้เยาวชนมุสลิมหลากหลายคนได้เข้าสู่ระบบการศึกษามากขึ้น ดังนั้นในอนาคตจะเป็นสิ่งที่ดียิ่งหากโรงเรียนปอเนาะสามารถพัฒนาหลักสูตรอย่างเป็นทางการที่มีมาตรฐานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการประเมินผลผู้เข้าเรียนและนำไปพัฒนาในจุดที่ขาดเหลือได้ ซึ่งจะช่วยให้การศึกษารูปแบบปอเนาะพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งเป็นแรงขับเคลื่อนให้เยาวชนมุสลิมมีต้นทุนโอกาสทางสังคมที่มากขึ้นอีกด้วย

โรงเรียนปอเนาะในปัจจุบัน จึงไม่ได้มีตำแหน่งแห่งที่เป็นเพียงระบบการศึกษา แต่ปอเนาะยังเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางสังคมมากมายของมุสลิม ช่วยบ่มเพาะความรู้ทางศาสนา พฤติกรรม ส่งต่อระเบียบความคิด ความเชื่อ โดยที่เราไม่รู้ตัวผ่านกลไกชีวอำนาจที่แอบอิงผ่านสิ่งต่าง ๆ เพื่อผลิตผลเยาวชนมุสลิมที่มีพฤติกรรมเป็นไปตามบรรทัดฐานที่ควรคู่สังคม

บรรณานุกรม

- Jiménez, M. A., & Valle Vázquez, A. M. (2015). Biopower and education: Self-care, subject and truth. *Sisyphus — Journal of Education*, 3(3), 132–155. <https://doi.org/10.25749/sis.10398>
- จารุณี วงศ์ละคร. (2561). อำนาจชีวะในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์. *วารสารปณิธาน*, 14(1), 135–162. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/panidhana/article/view/151883>
- มุฮัมหมัด เนสะและ. (2564). *เอกสารประกอบการสอนวิชา การสอนเตาฮีด*. มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา. <https://profile.yru.ac.th/storage/academic-documents/October2021/88AuisYPXTxL1o06qF4R.pdf>

- สุเทพ โชคบุญธิยานนท์. (2552). การใช้ปอเนาะเป็นศูนย์กลางในการสร้างความสมานฉันท์ชุมชน กรณีศึกษา
 ปอเนาะลาคอมมุดอ ตำบลจะแหน อำเภอสบ้าย้อย จังหวัดสงขลา. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความ
 มั่นคงของมนุษย์. [https://www.m-](https://www.m-society.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/article_attach/728/1035.pdf)
[society.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/article_attach/728/1035.pdf](https://www.m-society.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/article_attach/728/1035.pdf)
- อับบัส ยีร์น. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงสภาพระบบดั้งเดิมของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภोजะนะ จังหวัด
 สงขลา [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์].
<https://dspace.psu.ac.th/handle/2010/11559>
- อัสสัดลัน, ศ. ม. (2535). ฟิกฮ์อย่างง่าย (อ. ยาเซรัต และ ฟ. อับดุลฮาด, ผู้แปล). Islamhouse.
https://d1.islamhouse.com/data/th/ih_books/single/th_Resalah_fe_elfiqh_elmuyassar.pdf
- อิบรอฮีม ณรงค์รักษาเขต, นุมาน หะยีมะแซ, มูฮัมหมัดสกรี มัณญู, & ฮานาฟี วงษ์หลี. (2566). บทบาทของปอเนาะ
 และมัดระซะฮ์ในการดำรงไว้ซึ่งภาษามลายูอักขระญาวิในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย. วารสาร
 อิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 14(2), 1-21. [https://so03.tci-](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/264627)
[thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/264627](https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOIS/article/view/264627)